

Athanasios
MARKOPOULOS

KIROVA VZGOJA IN ŽIVLJENJEPIS VASILIJA – MOŽNA POVEZAVA

Izvleček

Na podlagi številnih vzporednic med *Kirovo vzgojo* in »Življenjepisom Vasilija« avtor prispevka dokazuje, da je imel pisec slednjega, naj je bil to Konstantin VII Porfirogenet (945–959) sam ali pa kateri izmed njegovih podanikov, med pisanjem biografije ustanovitelja makedonske dinastije pred očmi besedilo atenskega zgodovinarja.

Abstract

On the basis of various parallels between *Cyropaedia* and the "Life of Basil", the paper argues that the author of the latter, whether Constantine VII Porphyrogenetos (945–959) himself or someone from his entourage, wrote the biography of the Macedonian dynasty founder with the Athenian historian's text in mind.

Brez dvoma se veliko zgodovinsko delo, za katerega se je postopoma uveljavilo poimenovanje *Teofanovo nadaljevanje* (Συνέχεια του Θεοφάνη, op. prev.), v nadaljevanju Nadaljevanje, ter *Življenjepis Vasilija*, v nadaljevanju ŽV, peta in hkrati najbolj znana izmed šestih knjig Nadaljevanja, še vedno nahajata v središču znanstvenih študij.¹ Struktura Nadaljevanja in

¹ Naj zadošča le nekaj selektivno izbranih referenc: H. HUNGER, *Die hochsprachliche profane Literatur der Byzantiner I*, München 1978, 339–343, kjer je navedena tudi starejša bibliografija, med katero je treba omeniti zlasti naslednje študije: P. J. ALEXANDER, *Secular Biography at Byzantium*, *Speculum* 15, 1940, 194–209 (= Id., *Religious and Political History and Thought in the Byzantine Empire*, London, 1978, I), R. J. H. JENKINS, *The Classical Background of the Scriptorum post Theophanem*, *DOP* 8, 1954, 13–30 (= Id., *Studies on Byzantine History of the 9th and 10th Centuries*, London 1970, IV), A. P. KAŽDAN, O sestavi tak nazivaemoj 'Kroniki prodolžatelej Feofana', *Viz. Vrem.* 19, 1961, 76–96 in id., *Knjiga carej i Žizneopisanie Vasilija*, *Viz. Vrem.* 21, 1962, 95–117. Od novejših prispevkov omenjam: I. ŠEVČENKO, *Storia Letteraria*, v: *La civiltà bizantina dal IX all' XI secolo. Aspetti e problemi*, Bari 1978, 89–127; Π. Α. ΑΓΑΠΗΤΟΣ, Ἡ εἰκόνα τοῦ αὐτοκράτορα Βασιλείου Α' στὴ φιλομακεδονικὴ γραμματεία 867–959, *Ελληνικά* 40, 1989, 285–322; Ja. N. LUBARSKIJ, *Prodolžatel' Feofana, Žizneopisanie vizantijskih carej*, Sankt Petersburg 1992, z izredno zanimivim uvodom (prim. tudi sp. str. 15 in op. 54). Zelo pomembno in večinoma zelo tekoče je besedilo I. ŠEVČENKO: *Re-reading Constantine Porphyrogenitus*, v: J. SHEPARD-S.FRANKLIN (ur.), *Byzantine Diplomacy*, Aldershot 1992, 167–195; bolj filološke narave je prispevek istega avtorja *The Title of and Preface to Theophanes Continuatus*, *Bolletino della Badia Greca*

posledično ŽV, ki je v primerjavi s starejšo zgodovinopisno prakso modernejša, nenehno in rastoče zanimanje, ki ga vzbuja ustanovitelj makedonske dinastije Vasilij I (867–886),² pa tudi večplastna osebnost najverjetnejšega pobudnika dela, Konstantina VII Porfirogeneta (913–959),³ so samo nekateri, a ne edini izmed razlogov, ki so bistveno prispevali k takemu stanju.⁴ Kot je znano, je Porfirogenet nerazdružljivo povezan z Nadaljevanjem: gre za tesno, a še vedno zagonetno povezavo, ker je Konstantinu osebno možno

di Grottaferrata 52, 1998, 77–93, medtem ko je ne ravno lahko berljivo, čeprav bogato z gradivom obsežno delo J. SIGNES CODONER, *El periodo del Segundo Iconoclasmo en Theophanes Continuatus*, Amsterdam 1995, passim in zl. vii–xi. Z več vidikov pomemben je obsežni članek H. ANAGNΩSTAKHΣ-a, *Ὅχι εἰσιν ἐμὰ τὰ γράμματα*, *Ιστορία και ιστορίες στον Πορφυρογέννητο*, *Σύμμεικτα* 13, 1999, 97–139. Prim. A. K(azhdan), *ODB*, geslo Theophanes Continuatus, in A. K(azhdan)-A. C(utler), *ODB*, geslo Vita Basilii (predvsem osnovni podatki). Bibliografija za Nadaljevanje in ŽV je navedena tudi v spodnjih opombah. Da je vrsta raziskovalcev Nadaljevanje prezrla, trdi, in to kategorično, Ja. N. LJUBARSKIJ, *Man in Byzantine Historiography from John Malalas to Michael Psellos*, *DOP* 46, 1992, 177–186, zl. 183 (= Id., *Vizantijske Istoriki i Pisateli*, Sankt Petersburg 1999, 318–337). O tem vprašanju gl. tudi sp. str. 10 in op. 14 ter str. 15, op. 54.

² Gl. staro klasično biografijo: A. VOGT, *Basile Ier empereur de Byzance (867–886)*, Pariz 1908. Novejša disertacija, N. TOBIAS, *Basil I (867–886), The Founder of the Macedonian Dynasty*, New Brunswick 1969, prinaša le malo novega. Posebne omembe vredna je novejša monografija Βασίλική ΒΛΥΣΙΔΟΥ, *Ἐξωτερική πολιτική και ἔσωτερικές ἀντιδράσεις τήν ἐποχή τοῦ Βασιλείου Α'*, Atene 1991, passim. Prim. tudi delo iste, *Ἀριστοκρατικές οικογένειες και ἐξουσία (9^{ος}–10^{ος} αι.)*, *Solun* 2001, 65–68, 96–99, 167–168 in passim. Prim. tudi: P. MAGDALINO, *Observations on the Nea Ekklesia of Basil I*, *JÖB* 37, 1987, 51–64; Id.: *Basil I, Leo VI, and the Feast of the Prophet Elijah*, *JÖB* 38, 1988, 193–196; A. MARKOPOULOS, *An Anonymous Laudatory Poem in Honor of Basil I*, *DOP* 46, 1992, 225–232; Id.: *Kaiser Basileios I und Hippolytos*. Sage und Geschichte, v: I. VASSIS idr. (ur.), *Lesarten. Festschrift für Athanasios Kambylis zum 70. Geburtstag*, Berlin–New York 1998, 81–91; Id.: *Autour des Chapitres Parénétiqes de Basile Ier*, v: *Εὐψυχία. Mélanges offertes à Hélène Ahrweiler* 2, Pariz 1998, 469–479; Κωνσταντίνα ΜΕΝΤΖΟΥ ΜΕΪΜΑΡΗ, *Ὁ Αυτοκράτωρ Βασίλειος Α' και η Νέα Εκκλησία*, *Βυζαντιακά* 13, 1993, 47–94 (vendar gl. pripombe: Annemarie WEYL CARR, *Court Culture and Cult Icons in Middle Byzantine Constantinople*, v: H. MAGUIRE [ur.]: *Byzantine Court Culture from 829–1204*, Washington D.C. 1997, 86 op. 31). Prim. tudi zgornjo opombo in sp. str. 14ss.

³ ŠEVCENKO, *Re-reading Constantine Porphyrogenitus*, passim, navaja številne nove poglede, skupaj z obširno bibliografijo, ki so prispevali k novi metodi obravnave Porfirogenetovega »problema«. Prim. tudi A. K(AZH DAN)-A. C(UTLER), *ODB*, geslo Constantine VII Porphyrogenetos. Številne zanimive pripombe ima ANAGNΩSTAKHΣ, *Ιστορία και ιστορίες στον Πορφυρογέννητο*, 97–98, 109ss., 124ss. Prav tako ΑΓΑΠΗΤΟΣ, *Εἰκόνα*, 285–288, 306ss. Čeprav se zdijo danes nekoliko zastareli pogledi, ki jih ima P. LEMERLE (*Le premier humanisme byzantin*, Pariz 1971, 267ss.), so v veliki meri še vedno pomembni. Prim. končno tudi delo Κωνσταντίνος Ζ' ὁ Πορφυρογέννητος και ἡ ἐποχή του, Atene 1989, ki prinaša raznovrstno gradivo.

⁴ Nadaljevanje in seveda tudi ŽV sta neposredno povezana s pojavom nove tehnike pisanja zgodovine, o čemer prim. sp. str. 15 in op. 52.

s sorazmerno gotovostjo pripisati zgolj zasnovo Nadaljevanja, medtem ko so bile za pisanje samo zadolžene osebe, ki ostajajo v veliki meri neznane in ki so navidezno delovale kot zgodovinopisci, in pri tem očitno dosledno sledile smeri napotkov, ki so jim bili dani, dejansko pa so bili kompilatorji, ki so združevali starejše in tudi mlajše gradivo.⁵ Natančneje, kar se tiče ŽV, s katerim se bomo ukvarjali v nadaljevanju, je prolog po skoraj enoglasni oceni raziskovalcev, ki se poglobljajo v tovrstna vprašanja, tisti del spisa, ki najverjetneje prihaja izpod Konstantinovega peresa.⁶ Več kot gotovo je,⁷ da je bila vsebina preostalega dela besedila deležna Porfirogenetove odobritve, čeprav se vsakič znova zastavlja vprašanje, ki ga krepi očitno zagonetni prolog Nadaljevanja,⁸ ali je bil ŽV vsebovan v prvotni podobi tega velikega zgodovinopisnega dela ali predstavlja kasnejši vložek.⁹

Glede na veliko pomembnost spisa znanstvene študije o virih in možnih zgledih ŽV še niso napredovale v zadovoljivi meri. Stari, a še vedno omembe vredni Aleksandrov prispevek¹⁰ je naši problematiki sicer lahko nakazal nove poti, a se je sčasoma izkazalo, da ni bil zadovoljivo argumentiran.¹¹ Isto velja v sicer manjši meri in s povsem drugega zornega kota tudi za

⁵ O enem samem anonimnem piscu Nadaljevanja govori K(AZH DAN), *ODB*, geslo Theophanes Continuatus, o domnevno večih piscih pa LEMERLE (*Premier humanisme*, 275). Očitno previden je HUNGER, *Hochsprachliche Literatur*, 340, medtem ko idejo izrecno zavrača ŠEVČENKO, *Re-reading Constantine Porphyrogenitus*, 184–186 in *The Title*, 86. Prim. tudi ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΚΗΣ, *Ιστορία και ιστορίες στον Πορφυρογέννητο*, 100, 102–103, zl. pa 105, 108–109, ki vsebuje vse pozornosti vredno analizo vloge, ki jo je Porfirogenet imel pri nastanku ŽV.

⁶ ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΚΗΣ, *Ιστορία και ιστορίες στον Πορφυρογέννητο*, 101 in op. 6; prim. ŠEVČENKO, *The Title*, 86.

⁷ ΑΓΑΠΗΤΟΣ, *Είχονα*, 307; ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΚΗΣ, *Ιστορία και ιστορίες στον Πορφυρογέννητο*, 105.

⁸ ŠEVČENKO, *The Title*, 79ss. Posebej omenjam to, kar ŠEVČENKO na tem mestu (78, op. 7) navaja v zvezi s predhodnimi izdajami prologa *Nadaljevanja*, kar naj se poveže z ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΚΗΣ-om, *Ιστορία και ιστορίες στον Πορφυρογέννητο*, 107–108 in zl. op. 16.

⁹ ŠEVČENKO, *The Title*, 88 in op. 13. Sam je pred tem (*Re-reading Constantine Porphyrogenitus*, 184–185) – v očitnem neskladju s svojim še starejšim mnenjem, da je ŽV Porfirogenetovo delo (*Storia Letteraria*, 95) – zagovarjal stališče, da je pisca ŽV treba enačiti s piscem *Pripovedi o prenosu božje ikone iz Edese v Konstantinopol* (intertekstualno povezavo med *Pripovedjo in ŽV* je nekaj časa skušal dokazati JENKINS, *Constantine VII's Portrait*, 72–73 [za polno referenco na to študijo gl. sp., str. 10 in op. 12]). Pa nas intertekstualne povezave lahko pripeljejo do avtorja nekega dela? Že dolgo časa pričakovana kritična izdaja ŽV, ki jo pripravlja isti raziskovalec, bo, kot lahko upravičeno pričakujemo, bistveno pripomogla k napredku. Na koncu poudarjam še to, da SIGNES CODONER, *El periodo*, 683–686, zagovarja stališče, da je Porfirogenet posegal v delo pri nastajanju ŽV, vendar ocenjuje, da se nastanek ŽV časovno umešča pred nastanek prvih štirih knjig *Nadaljevanja*.

¹⁰ ALEXANDER, *Secular Biography*, 200ss.

¹¹ ΑΓΑΠΗΤΟΣ, *Είχονα*, 307–308.

klasične Jenkinsove študije, ki se po eni strani osredotočajo na to, da bi našle zgled, v prvi vrsti za znamenito grajo Mihaela III (842–867), ki jo vsebuje ŽV, po drugi strani pa kažejo na enkomistični značaj dela.¹² Čeprav nekateri izmed Jenkinsonovih stališč niso osnovana na povsem trdnih temeljih – Plutarhov Neron, na primer, za katerega britanski znanstvenik predvideva, da je skupaj z Antonijem antičnega zgodovinarja služil pri nastanku ŽV¹³ skoraj kot model, se nam ni ohranil, tako da je njegova argumentacija že v osnovi zlahka izpodbitna – ostaja dejstvo, da so bila številna njegova opažanja pronicljiva in so se gibala v pravilni smeri.¹⁴ V zadnjih letih je Anagnostakis preučeval vse pozornosti vredne narativne tehnike, ki so značilne za ŽV. Natančneje, gre za ekskurze znotraj besedila, poglobitvi med njimi je najbrž Danielidin, ki z združevanjem starejših in mlajših virov sicer rušijo narativno celoto, a po drugi strani pripovedi dajejo kratkotrajno prijetno, če že ne anekdotično noto. In končno,¹⁵ najnovejši, kot mi je znano, prispevek, ki je v celoti posvečen virom ŽV, je Ševčenkov; slednji je opazil, da so nekateri deli besedila spsojeni pri Libaniju.¹⁶

Mislím, da je zgornji bibliografski komentar pokazal, da ostaja še veliko neraziskanega področja, ki omogoča nadaljevanje raziskav o virih za nastanek ŽV. Vendar bi bilo mimo identifikacije virov, kar bi bilo sicer gotovo že samo po sebi prav posebej koristno odkritje, veliko pomembnejše določiti spis ali spise, ki so pri nastanku ŽV služili kot zgled. Samo tedaj si bo možno izoblikovati podobo o celotnem delu in tudi o optiki in namenih, ki so opredeljevali

¹² R. J. H. JENKINS, Constantine VII's Portrait of Michael III, *Bull. de la Classe des Lettres et des Sciences morales et politiques (Académie Royale de Belgique)* 5/xxxiv, 1948, 71–77 (= Id., *Studies on Byzantine History of the 9th and 10th Centuries, I*) in *The Classical Background*, passim. Posebej za grajo Mihaela III, prim. sp. str. 21.

¹³ JENKINS, Constantine VII's portrait, 73, 75, 76.

¹⁴ Kot se bo, tako upam, pokazalo v nadaljevanju (prim. sp. str. 13ss.), mislim, da se kot zgled za ŽV ni uporabljal Izokratov Evagoras, kar je razlaga, ki jo zagovarja JENKINS (*The Classical Background*, 20–22, 27–28). Po drugi strani je treba, upoštevajoč najbolj pozitivno plat Jenkinsonove raziskave, priznati, da je zgled za ŽV treba iskati na področju antične enkomistične biografije in v povezavi s tem, kar je Menander pisal o hvalnicah vladarja. V zvezi z Jenkinsonovim pristopom do ŽV prim. tudi LJUBARSKIJ (*Man in Byzantine Historiography*, 183–184).

¹⁵ H. ANAGNOSTAKHIS, Το επεισόδιο της Δαναηλίδας. Πληροφορίες καθημερινού βίου ή μυθολογική στοιχεία; v: *Η καθημερινή ζωή στο Βυζάντιο*, Atene 1989, 375–390 (pripomba, ki jo ima ŠEVČENKO, *Re-reading Constantine Porphyrogenitus*, 192 op. 68 ([193],) je verjetno pretirana); Id., Το επεισόδιο του Αδριανού. »Πρόγνωσις« και »τελεσθέντων δήλωσις«, v: *Η επικοινωνία στο Βυζάντιο*, Atene 1993, 195–226; Id., Ιστορία και ιστορίες στον Πορφυρογέννητο, 130–131 in zl. op. 60. LEMERLE (*Premier humanisme*, 275) obravnava te ekskurze predvsem ironično.

¹⁶ *Re-reading Constantine Porphyrogenitus*, 181, op. 37. Kot zaključek vsemu zgoraj povedanemu dodajam, da tako HUNGER (*Hochsprachliche Literatur*, 340–342) kot KAZHDAN-CUTLER (*ODB*, geslo ŽV) ponavljata Jenkinsonova dognanja brez dodatnih analiz.

ustvarjalca. Tudi na tem področju je poti utiral Jenkins, ki je, kot smo videli, zagovarjal stališče, da sta Plutarh bolj kot Izokratov Evagoras, pa tudi Polibij¹⁷ služila pri nastanku ŽV kot zgleda; v nadaljevanju argumentacijo natančneje izdela in poudari, da je podoba cesarja Vasilija v istem spisu podana ne po zgledu Plutarha, kot bi bralec pričakoval glede na razlago, ki jo zagovarja on sam, temveč po zgledu Ksenofonta in Izokrata.¹⁸ Vendar se Jenkins k isti temi z dodatnimi komentarji in pripombami od tedaj ni povrnil. Če pustimo ob strani kasnejšo oceno Scotta, ki prinaša številna natančna opazanja in implicitno pozitivno oceno Jenkinsa,¹⁹ je v zvezi s tem vprašanjem omembe vredno še to, kar ugotavlja Agapitos, da se pri pisanju ŽV ni toliko sledilo navodilom za pisanje tipičnih hvalnic vladarja (βασιλικός λόγος, op. prev.), temveč tako imenovanim ogledalom vladarja (speculum principis); gre torej za besedilo, katerega glavni cilj je prikazati Vasilija kot zgledega vladarja in kot vzor, ki naj ga posnemajo kasnejši rodovi.²⁰

Vse bolj jasno postaja, da je problem zgleda določenega dela (ali seveda zgledov, če se upošteva, kar piše Jenkins) večplasten, ker je povezan z vprašanji izobrazbe, v prvi vrsti pa z ideološkimi podtoni in s tem povezanimi duhovnimi učinki in posledicami, ki izhajajo iz tovrstne problematike. Posnemanje starejšega dela v prvi vrsti predpostavlja določen namen ali,²¹ zelo preprosto povedano, omikanost pisca.²² Pri natančnejši analizi je potrebno ugotoviti, ali so v določenem primeru reference na besedilo–zglede konkretne ali, nasprotno, alegorične, težko dokazljive in večinoma splošne, in se v prvi vrsti naslanjajo na spomin. Še pomembnejše pa je vprašanje, ali se zgledu, katerikoli že je, sledi zvesto ali se ohranja distanca; in če je odgovor na prvi del vprašanja trdilen, kaj bi lahko imeli za razlog take »uporabe« dela? Odgovor na zgornja vprašanja gotovo ni enoznačen ali, še več, kategoričen. Vsiljuje pa se zaključek, da je potrebno študije virov kljub veliki pomoči, ki jo nudi TLG, izvajati previdno, če že ne zadržano.²³

¹⁷ Z jezikovnimi vzporednicami: JENKINS, *Classical Background*, 18 op. 30. Gl. tudi sp. str. 16 op. 57.

¹⁸ JENKINS, *Classical Background*, 19. Gl. tudi sp. str. 13.

¹⁹ R. SCOTT, *The Classical Tradition in Byzantine Historiography*, v: Margaret MULLET-R. SCOTT (ur.), *Byzantium and the Classical Tradition*, Birmighan 1981, 61–74.

²⁰ *Εἰκόνα*, 310ss. Za celotno bibliografijo o ogledalih prim. ΑΓΑΠΗΤΟΣ, *Εἰκόνα*, 311–312, zl. op. 126 in 127 in MARKOPOULOS, *Autour des Chapitres Parénétiqes*, 469–470, zl. op. 2–3 in *passim*. Prim. tudi sp. str. 15.

²¹ Anagnostakis pripelje zelo daleč svojo domnevo, da Porfirogenet brez dvoma vnaša v ŽV *novosti* (Ἱστορία και ιστορίες στον Πορφυρογέννητο, 124; poudarki A.M.). Naj mi bo dovoljeno pripomniti, da sprememba zgleda, ki se je uporabljal pri pisanju zgodovinskega dela, pripelje prej do nasprotnega zaključka. Gl. sp. str. 15 in op. 54.

²² Kot pravi JENKINS, je ŽV »the perfect copy of a purely classical original by a learned and sensitive classical scholar« (*Classical Background*, 30; poudarki A.M.).

²³ V osnovnih potezah se strinjam s pristopom, ki ga ima Δ. Α. ΧΡΗΣΤΙΔΗΣ, *Παραθεμάτων παρανοήσεις και κατανοήσεις*, Solun 1996, 29ss., 84ss., 174ss. in *passim*. Zelo pomenljivo

Znano je, da je perzijski kralj Kir Starejši v grškem svetu zelo zgodaj zaslovel kot idealni vladar.²⁴ Če se na začetku omejimo samo na področje zgodovinopisja,²⁵ sta Kira poveljevala in ga postavljala med najodličnejše osebnosti svojega časa Herodot in Ktesias. Oba zgodovinarja vzajemno dopolnjujeta občudovanja vreden portret ustanovitelja perzijske države, v katerem pogosto stopata v stik mit in resničnost. Značilno pa je, da se Ktesias kasneje ni obotavljal Herodota imenovati *ψεύστην ...καὶ λογοποιόν* (Fotij, Biblioteka 72, 35b 42 [Henry]=FGrHist 688 T 8) in na ta način izraziti svoje osnovno nasprotovanje temu, kar oče zgodovine piše o Kiru.²⁶ Vendar je treba dodati, da niti Herodot niti Ktesias, katerih metodi pisanja se opazno razlikujeta, Kira ne postavljata v središče svoje pripovedi,²⁷ tako da so vse, kar o njem trdita, zgolj priložnostne omembe, ki pa jih kljub temu pogosto odlikuje velika natančnost vsebine.

V nasprotju z obema zgodovinarjema je bil kinik Antisten prvi, ki je obravnaval Kirov »primer«; posveča mu vsaj dve besedili biografskega značaja, danes znani samo po odlomkih, ki perzijskemu kralju pripisujejo lastnosti skladne z njegovimi osebnimi filozofskim idejami (FGrHist F1004).²⁸ Več kot verjetno je, da je Ksenofont Antistenova dela uporabljal pri pisanju Kirove vzgoje (v nadaljevanju: KV), čeprav še do danes ne razpolagamo z nobenim zanesljivim pričevanjem o tem.²⁹

Skoraj *locus communis* klasične filologije je, da je Ksenofont eden izmed pionirjev biografske zvrsti.³⁰ Čeprav so že pred njim Stesimbrotos s Tasosa

je, kar pravi ŠEVČENKO (Re-reading Constantine Porphyrogenitus, 182) v zvezi z navedbo virov v izdaji dela *Προς τον ίδιον υιόν Ρωμανόν* (izd. Moravcsik-Jenkins).

²⁴ Prim. Deborah Levine GERA, *Xenophon's Cyropaedia. Style, Genre, and Literary Technique*, Oxford 1993, 7ss.

²⁵ Za ostala pričevanja prim. GERA, op.cit. 7, op. 28 in Chr. MUELLER-GOLDINGEN, *Untersuchungen zu Xenophons Kyropädie*, Stuttgart–Leipzig 1995, 5 op. 19. Gl. specialno študijo A. CIZEK, *From the Historical Truth to the Literary Convention: The Life of Cyrus the Great viewed by Herodotus, Ctesias and Xenophon*, *Antiquité classique* 44, 1975, 531–552, pa tudi zelo previdno napisano razpravo s tega področja: Bodil DUE, *The Cyropaedia: Xenophon's Aims and Methods*, Aarhus 1989, 117–141; gl. tudi GERA, *Xenophon's Cyropaedia*, 29–30, 77–78, 118–119, 199–206, 265–267, 284–285 ter MUELLER-GOLDINGEN, *Untersuchungen*, 1–24.

²⁶ Toda gl. zelo pravilno Fotijevo oceno o Ktesiji: τῶν ...μύθων, ἐν οἷς ἐκείνω (t.j. Herodota) λοιδορεῖται, οὐδ' οὗτος ἀφίσταται. (*Biblioteka* 72, 45a 10–11=FGrHist 688 T 13).

²⁷ GERA, *Xenophon's Cyropaedia*, 6.

²⁸ O Antistenu prim. novejši prispevek J. ENGELS-a v: G. SCHEPEN (ur.), *F. Jacoby, FGrHist continued, Part Four: Biography and Antiquarian Literature, IV A: Biography 1, The Pre-Hellenistic Period*, Leiden–Boston–Köln 1998, 84–111. Recenzija tega dela: T. HÄGG, *Symbolae Osloenses* 76, 2001, 191–200.

²⁹ O Antistenovem pristopu do Kira prim. zlasti MUELLER-GOLDINGEN, *Untersuchungen*, 25–44.

³⁰ Kot referenca naj zadošča A. MOMIGLIANO, *The development of Greek Biography*, Cambridge Mass.–London 1993, 47.

(*FGrHist F1002* [=107]),³¹ Ion s Hiosa (*FGrHist F392*), pa tudi Antisten poleg še nekaterih drugih pisali besedila biografskega značaja, ostaja dejstvo, da s KV biografija dobi nove razsežnosti. Vendar atenski zgodovinar ni obravnaval samo Kirovega primera (t.j. v tem smislu, da se je z jasnimi biografskimi težnjami osredotočil na eno samo konkretno osebo). V to kategorijo bi se lahko uvrščal tudi Agezilaj, ki ga je napisal pred KV in na katerega je tako močno vplival Izokratov Evagoras,³² čeprav je značaj slednjega bolj enkomističen kot biografski.³³ Vendar je brez dvoma KV besedilo, ki mu pripada častno mesto med vsemi iz antike ohranjenimi biografijami.³⁴ Ob tem je treba poudariti, da ne gre toliko za tipičnega predstavnika zvrsti – kaj takega ni bil Ksenofontov namen³⁵ – kolikor za skorajda romaneskni spis³⁶ v prvi vrsti etičnega značaja,³⁷ na katerem je jasno viden pečat vpliva Sokratovega kroga in sokratikov.³⁸ Kot delo, ki ga je aristokratski in monarhiji naklonjeni³⁹ zgodovinar napisal na temo zgleadne podobe idealnega vladarja in kjer je, izhajajoč iz tedanjega političnega življenja, posredno predstavil številne lastne poglede na idealno politično ureditev,⁴⁰ je KV zelo hitro doživela velikansko priljubljenost. Ni naključje, da jo je prevedel Cicero⁴¹ in jo med drugim s

³¹ O Stesimbrotu prim. ENGELS, op. cit., 40–77.

³² MOMIGLIANO, *Greek Biography*, 50. O navedenem Izokratovem delu v povezavi z vprašanjem, s katerim se ukvarjamo na tem mestu, prim. zadnjo študijo Ev. ALEXIOU, Enkomion, Biographie und die 'unbeweglichen Statuen', *Classica et Mediaevalia* 51, 2000, 103–117. Naj omenim, da je Izokrat Kira izjemno cenil, vendar ne v enaki meri kot Evagoro (GERA, *Xenophon's Cyropaedia*, 7). Kot ugotavlja L. PERNOT (*La rhétorique de l'éloge dans le monde gréco-romain I*, Pariz 1993, 137), ki med drugim poudarja dolg, ki ga ima Ksenofont do Izokratovega spisa, Agezilaja ne odlikuje eleganca njegovega zgleada. Prim. tudi DUE, *The Cyropaedia*, 26.

³³ Gl. MOMIGLIANO, *Greek Biography*, 50–51, kjer se poudarja, da se Ksenofont zelo dobro zaveda razlike med zgodovino in enkomijem.

³⁴ Zelo pomenljivo: MOMIGLIANO, *Greek Biography*, 54–55; GERA, *Xenophon's Cyropaedia*, 2ss., in passim DUE, *The Cyropaedia*, 117ss.

³⁵ MOMIGLIANO, *Greek Biography*, 55. GERA (*Xenophon's Cyropaedia*, 1) ocenjuje, da KV predstavlja amalgam večih literarnih zvrsti.

³⁶ P. HADOT (Fürstenspiegel, *RAC* 8, 1972, 555–632, zl. 577) ima Ksenofonta za začetnika zgodovinskega romana, vendar tega v celoti ne sprejema T. HÄGG, *The Novel in Antiquity*, Berkeley–Los Angeles 1991, 113. Gl. MOMIGLIANO, *Greek Biography*, 56 in op. 11, ki je že davno tega opazil, kaj Ksenofont predvsem na tem področju dolguje Ktesiji; prim. tudi naslednjo zelo natančno študijo s tega področja: H. R. BREITENBACH, *Xenophon von Athen*, *RE IX A 2*, 1967, 1567–2052, zl. 1717–1718.

³⁷ »his (t.j. Ksenofontova) *Cyropaedia* was highly moral« (MOMIGLIANO, *Greek Biography*, 56).

³⁸ Gl. zelo analitično poglavje z naslovom »Socrates in Persia« v: GERA, *Xenophon's Cyropaedia*, 26–131. Prim. tudi sp. str. 20 in op. 87.

³⁹ Gl. zelo značilni prolog dela (KV I.1.1), pa tudi komentar v MUELLER-GOLDINGEN, *Untersuchungen*, 56–63.

⁴⁰ DUE, *The Cyropaedia*, 147; Chr. NADON, *Xenophon's Prince. Republic and Empire in the Cyropaedia*, Berkeley 2001, 163, 178.

⁴¹ Znan je njegov aforizem v zvezi z KV: *Cyrus ille a Xenophonte non ad historiae fidem scriptus*

komentarjem opremil Machiavelli,⁴² medtem ko je, sodeč po napotku, ki ga v svojem priročniku daje Psevdo-Menander, in kjer se neposredno omenja tudi Kir osebno (*Περὶ ἐπιδεικτικῶν* 345.371.373.390.711 [str. 31.80.86.117.159 Russel-Wilson]), zelo hitro postala idealen »kalup« za sestavljanje hvalnic vladarja (*βασιλικὸς λόγος*, op. prev.) in podobnih spisov.⁴³

Porfirogenet je bil popolnoma seznanjen s Ksenofontovo KV: obširni odlomki dela so ohranjeni v dveh *ὑποθέσεις τῶν Ἐκλογῶν*,⁴⁴ pa tudi v izjemno pomembnem Porfirogenetovem rokopisu Ambrosianus B 110 sup., ki poleg številnih drugih besedil vojaškega značaja vsebuje vrsto vojaških govorov, ki so vzeti iz KV, pa tudi oba znamenita govora, ki se pripisujeta samemu Konstantinu.⁴⁵ Več kot zanesljivo je,⁴⁶ da je Porfirogenet poznal nagrobni govor, ki ga je leta 888 njegov oče Leon VI govoril v spomin Vasilija I, in ga je uporabil tudi v ŽV, medtem ko je možno, da se je že Leon pri pisanju omenjenega dela naslanjal na KV.⁴⁷ Osebno menim, da se je razlog, ki je Porfirogeneta vodil pri izbiri KV kot zgleda za ŽV, v veliko večji meri nahajal v ideološkem podstatu, ki je spremljal nastajanje ŽV, in v veliko manjši meri v navodilih Psevdo-Menandra, ki jim je sledil njegov oče Leon.⁴⁸ Natančneje, videli smo, da Ksenofont – tako kot poleg njega Herodot, Ktesias in celo Izokrat – Kira opisuje kot idealnega vladarja: v njegovi osebi se koncentrirajo vojaške, duhovne in vladarske sposobnosti, ki nikakor niso naključne, in iz opisa katerih se v bistvu neprisiljeno in mimo Ksenofontovega koncepta upravljanja države dviguje podoba zgledega vladarja, vzora, ki naj ga posnemajo sodobniki in potomci.⁴⁹ Po drugi strani je splošno znano, da se je nekaj podobnega dogajalo tudi s cesarjem Vasilijem I: dokler je živel in v še veliko večji meri po smrti, so ga prikazovali kot novega in posledično nepokvarjenega vladarja, ki je cesarstvo potegnil iz brezvladja, v katerem se je nahajalo za časa Mihaela III, ter mu dal sijaj, ugled in moč, ki jo je to tako

sed ad effigiem iusti imperi (Epist. ad Quintum fratrem 1.1.23). S tem v zvezi gl. tudi komentar v: J. TATUM, *Xenophon's Imperial Fiction. On the Education of Cyrus*, Princeton 1989, 9–11.

⁴² Gl. NADON, *Xenophon's Prince*, 13–25.

⁴³ Poskus kritike novejšje bibliografije o KV predstavlja NADON, *Xenophon's Prince*, 4–13.

⁴⁴ *Excerpta de sententiis*, Berlin 1906, 1–9 (BOISSEVAIN) in *Excerpta de virtutibus et vitiis*, II, Berlin 1910, 46–62 (ROOS). V isti zbirki so ohranjeni tudi štirje obsežni odlomki iz Anabaze; gl. *Excerpta de virtutibus et vitiis*, 62–72.

⁴⁵ O tem v vseh ozirih zelo pomembnem rokopisu gl. detajlno študijo C.-M. MAZZUCCHI, *Degli anni di Basilio Parakimomenos* (cod. Ambr. B119 sup.), *Aevum* 52, 1978, 267–316, kjer je navedena tudi starejša bibliografija.

⁴⁶ ALEXANDER, *Secular Biography*, 206–207 (s številnimi primeri); prim. tudi JENKINS, *Classical Background*, 21–22.

⁴⁷ Gl. ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἀποσημειώσεις στὸν Λέοντα ΣΤ' τὸν Σοφό*, v: *Θυμίασμα στη μνήμη της Λακαρινας Μπούρα*, Atene 1994, 193–201, zl. 193–198.

⁴⁸ ΑΓΑΠΗΤΟΣ, *Εὐκλόνα*, 299.

⁴⁹ S tem v zvezi prim. sp. str. 11, 12.

zelo potrebovalo.⁵⁰ Premišljena skrb za to, da bi se povzdignilo ustanovitelja makedonske dinastije, je predstavljala razlog, da so zgodovinopisna dela kot Nadaljevanje in Genezija, ki so bila v času okrog sredine 10. st. prenašičena dogajanja na cesarskem dvoru, opustila tradicionalni neprekinjeni tok zgodovinske pripovedi in se precej nekonformistično preusmerila na biografijo, preko katere se je prikazovanje v prvi vrsti ene same osebe, v danem primeru Vasilija, s čimer se je hkrati zmanjševal ugled Mihaela III, ujemalo s splošnimi tokovi tedanje dobe.⁵¹ Novo zgodovinsko pisanje, ki je imelo – zlasti v primeru ŽV – jasen romaneskni podstat, a tudi posebej metodološko izdelano arhitektonsko zasnovo, se ni zanimalo toliko za opis dogodkov in za pojasnitev stvarnosti kot za prikazovanje etične podobe vladarja, čigar biografija se je pisala.⁵² Gre za prepričanje, ki gre popolnoma z roko v roki s konceptom, ki ga je imel v mislih Ksenofont, ko je pisal KV. Zato je jasno, da je bila tako »uporaba« Kira kot osebe–zgleda kot to, da je Porfirogenet pri pisanju ŽV uporabljal KV,⁵³ podvrženo ideološkim, pa tudi čistim izenačevalnim mehanizmom.⁵⁴

Dosedanji del razprave je skušal podati opis pogojev, ki se predpostavljajo v zvezi z vplivom KV na ŽV. Preostane, da analiziramo način, na katerega so neznani sestavjalci ŽV uporabljali KV.⁵⁵ Prvič, obe deli takorekoč

⁵⁰ O različnih zgodbah v zvezi z Vasilijevim poreklom prim. sp. str. 16 in op. 59.

⁵¹ Gl. LJUBARSKIJ, Man in Byzantine Historiography, 184 in op. 55.

⁵² Od novejših del prim. LJUBARSKIJ, op. cit., 183–186, pa tudi zg. str. 9. Za bibliografijo o novem zgodovinskem pisanju gl. novejši članek avtorja pričujočega prispevka, Η βυζαντινή ιστοριογραφία κατά τα τέλη της πρώτης χιλιετίας, *Βυζαντινά* 22, 2001, 9–23, zl. 11, op. 10.

⁵³ Posebej koristno, predvsem z ozirom na to, kar bo povedano v drugem delu članka, je branje novejše študije G. VASILAROS, *Ωσπερ ήγεμών εν μελίτταις. Η μέλισσα ως σύμβολο της βασιλικής εξουσίας στην Κύρου Παιδεία*, v: *Lesarten*, 12–23 (z obširno bibliografijo s tega področja).

⁵⁴ Glede na zgoraj povedano je jasno, da ne sprejemam stališča, ki ga zagovarja ANAGNΩΣΤΑΚΗΣ (Ιστορία και ιστορίες στον Πορφυρογέννητο, 124ss.), da zgodovinopisje ni spadalo med Porfirogenetove osnovne interese. Menim, da zgodovinopisje, ki pa se ga gotovo ne sme meriti po sodobnih kriterijih – česar se, kot se zdi, Anagnostakis vsaj deloma zaveda (nikakor pa ne LEMERLE, *Premier humanisme*, 279–280) – makedonske dinastije nikoli ni prehenalo zanimati. Nasprotno, zelo zgodaj je bila očitna njena težnja po *novi* zgodovini, ki bi, z nesporno sebičnimi cilji, bralcu (a verjetno ne inteligentnemu; prim. sp. str. 16 pripombo o Zonararu) nudila novo zgodovinsko pripoved z vzvišenimi motivi in junaki kot Vasilij, ki ustrezajo pisani paleti teženj. Zapleteni način, na katerega so sestavili Nadaljevanje in napisali tudi ŽV, s pretenoznostjo, zatekanjem k literarnim zgledom in z izumetničenimi sentimentalnimi elementi, ki »resničnost« interpretirajo v skladu z novimi pravili, napeljuje k ravno nasprotnim zaključkom od tistih, ki jih je na široko predstavil Anagnostakis. Uspešno analizo literarnega podstata Nadaljevanja in tudi ŽV prinaša LJUBARSKIJ, *Prodolžatelj Feofana*, 201–265. Gl. tudi zg. str. 11 in op. 21.

⁵⁵ Že vnaprej opozarjam, da se ta vpliv ne kaže toliko v slogovnih značilnostih kot v prvi vrsti v strukturalnih podobnostih med obema deloma.

od samega začetka poudarjata svoje namene in brez okoliševanja slavita protagonista: za KV je Kir εἶδος μὲν κάλλιστος, ψυχὴν δὲ φιλανθρωπότητος καὶ φιλομαθέστατος καὶ φιλοτιμότητος... πάντα δὲ κίνδυνον ὑπομῆναι τοῦ ἐπαινεῖσθαι ἔνεκα.⁵⁶ Po ŽV je ustanovitelj makedonske dinastije povzdignil ἐπὶ μέγα τὸ τῆς βασιλείας κράτος in postavil pravilo, steber in τὸ ἀρχέτυπον τῆς μιμήσεως (212.6–13 [Bonn]).⁵⁷ Za klasične veljajo odlomki v obeh besedilih, ki govorijo o poreklu Kira in Vasilija. Kot je splošno znano, se v žilah obeh pretaka kraljevska kri: po uradni razlagi makedonske dinastije Vasilij po očetovi strani izhaja iz partske družine Arsakidov (ŽV 212.19–22),⁵⁸ materin rod pa sega do Konstantina Velikega (ŽV 215.20–22). Kar se tiče Kira, se v njegovi osebi po strani očeta, ki je bil celo božanskega rodu, združujeta perzijsko in medijsko kraljestvo, kar vse velja tudi za materino stran (KV 1.2.1). Splošno znana skrivnost je, da romaneskno poreklo Vasilija nima nikakršne zveze z resničnostjo in da so ga imeli za plod domišljije tako uglednih zgodovinarjev kot je Zonaras (16.6 [Büttner-Wobst]):⁵⁹ kar se tiče Kira, sta Herodot (pa tudi Ktesias) bližje resničnosti, ko dokazujeta, da je njegovo poreklo pol kraljevsko (1.91; prim. tudi 1.55,107).⁶⁰ Jasno je, da se je v primeru obeh protagonistov mit uporabljal predvsem zato, da bi resničnost prikriil in olepšal, zato da nihče ne bi postavljajl pod vprašajl njunega visokega položajl.⁶¹ Radodarnost pri

⁵⁶ Za komentar gl. NADON, *Xenophon's Prince*, 29.

⁵⁷ O izrazoslovlju prim. ΑΓΑΠΗΤΟΣ, *Εἰκόνα*, 311. JENKINS (Classical Background, 26) ocenjuje, da gre predvsem v tej točki za Polibijev vpliv. Prim. zg. str. 10 in op. 17.

⁵⁸ Prim. GENEZIJ 76.61–64 (THURN). Leon VI je prvi Vasilijevo poreklo povezoval z Arsakidi: A. VOGT-I. HAUSHERR, *Oraison funèbre de Basile I par son fils Léon VI le Sage*, Rim 1932, 44.23–30.

⁵⁹ Za Vasilijevo poreklo je še vedno pomembno delo N. ADONTZ, *L' âge et l'origine de l'empereur Basile Ier (867–886)*, *Études Arméno-Byzantines*, Lizbona 1965, 47–109. Gotovo klasično delo je G. MORAVCSIK, *Sagen und Legenden über Kaiser Basileios I.*, *DOP* 15, 1961, 61–126 (= Id., *Studia Byzantina*, Amsterdam 1967, 147–220). Naj domdam še: MAGDALINO, *Observations on the Nea Ekklesia*, 57ss.; ΑΓΑΠΗΤΟΣ, *Εἰκόνα*, 289–297, 302ss.; MARKOPOULOS, *Laudatory Poem*, 226–229; Id.: *Constantine the Great in Macedonian historiography: models and approaches*, v: P. MAGDALINO (ur.), *New Constantines*, Aldershot 1994, 159–170, zl. 160–164 in op. 9; Id., *Η βυζαντινή ιστοριογραφία* 13, op. 24, pa tudi Federica CICOLELLA, *Three Anacreontic Poems Assigned to Photius*, *OCF* 64, 1998, 305–328. Gl. končno tudi nov in izjemno zanimiv pogled na to vprašanje: G. DAGRON, *Empereur et prêtre*, Pariz 1996, 201–202, 205–208.

⁶⁰ Za komentar gl. WEISSBACH, *Kyros*, *RE Suppl. IV*, 1924, 1132ss. in CIZEK, *From the Historical Truth to Literary Convention*, 540. Prim. tudi PERNOT, *La rhétorique de l'éloge*, I, 156–157 in op. 146.

⁶¹ Vendar pa poudarjam, da je daljne poreklo ustanovitelja makedonske dinastije po naključju(?) *perzijsko*, kar diskretno omenja tudi ŽV (213.1, 15, 22; 214. 2). In še nekaj omembe vrednega: v prologu ŽV je ohranjena znamenita besedna igra s središčno frazo τῆς βασιλείας ἐπώνυμος: ...καὶ τῆς ἐνὸς βασιλέως, ἐπὶ μέγα τὸ τῆς βασιλείας κράτος ὑψώσαντος, ὃς καὶ τῆς βασιλείας ἐπώνυμος ἦν καὶ μέγα

pripisovanju vrlin, ki je značilna tako za KV kot za ŽV, zgovorno priča o določenem konceptu pisanja, ki se ga zasleduje z vso potrebno doslednostjo. Vendar pa je pozornosti vredno tudi to, da se pisec ŽV ne zadovolji s tem, kar pravi o Kiru KV, temveč selektivno uporablja tudi Herodota.⁶² Gotovo je skrbno zbral določen, nepomembno je, ali velik ali majhen korpus o Kiru, po katerem posega po potrebi. Natančen je povedano, v enih izmed sanj,⁶³ ki jih je imela Vasilijeva mati in so razkrivale sinovo svetlo prihodnost, je govora o neki rastlini, ki je ἐξ αὐτῆς (t.j. matere) ἀναβλασῆσαι... καὶ... ἐπὶ τῆς οἰκίας αὐτῆς ἐστάναι... χρυσοῦν τε εἶναι τὸ ἀπὸ γῆς τούτου μέγα στέλεχος, καὶ τὸ κλάδος καὶ τὰ φύλλα χρυσοειδῆ (ŽV 222.3–6).⁶⁴ Pri opisu sanj pa pride do reference na podobne sanje, ki se nanaša na Kirovo mater in trto: ὡς ἡ Κύρου μήτηρ εἶδε τὴν ἄμπελον (ŽV 222.3–4). Gre za preroške sanje, ki jih je imel Kirov ded Astiages, ohranjene pa so samo pri Herodotu (1.108): ἐδόκει οἱ ἐκ τῶν αἰδοίων τῆς θυγατρὸς ταύτης φῦναι ἄμπελον, τὴν δὲ ἄμπελον ἐπισχεῖν τὴν Ἀσίαν πᾶσαν.⁶⁵ Zatekanje k Herodotu je v vseh primerih v bistvu priložnostno. Po drugi strani pa je jasno, da se ŽV opira predvsem na preroško plat Herodota – ki izhaja iz bralčeve vnaprejšnje seznanjenosti in naklonjenosti Kiru – ter s pomočjo iste tehnike podpre Vasilija.

Ksenofont spremlja Kira od prvih korakov do trenutka, ko se v Perziji pojavi na samem vrhu hierarhije, in v pripoved vpleta svetle podobe in podrobnosti, ki (dojemljivejšega) bralca postopoma pripravljajo na dogodke ki se imajo zgoditi v prihodnosti. Podobna je struktura ŽV, kjer se teren vseskozi pripravlja na Vasilijev prihod. Mislim, da je značilno to, da Kir kot dvanajstleten deček gre na obisk k dedu Astiagu, in od tedaj naprej ima njegovo življenje novo razsežnost (KV 1.3.1ss.), medtem ko Vasilij odraste v mladeniča v Konstantinoplu, vstopi v cesarsko palačo, in že stopa po zavi-

---

ὄφελος τῇ πολιτείᾳ Ῥωμαίων ἐγένετο καὶ τοῖς πράγμασιν... μὴ ἀγνοῖται βασιλείου στελέχους... ἡ πρώτη πηγὴ καὶ ῥίζα (212.5–11). KV podobne besedne igre nima, vendar pa ima mesto, ki govori o Kirovem poreklu, vsaj obilo aliteracij : Πατρός... ὁ Κύρος λέγεται γενέσθαι Καμβύσου Περσῶν βασιλέως... Καμβύσης οὗτος τοῦ Περσείδων γένους ἦν· οἱ δὲ Περσεῖδαι ἀπὸ Περσέως κλήζονται· μητρὸς... ὁμολογεῖται Μανδάνης γενέσθαι· ἡ δὲ Μανδάνη αὕτη Ἀστυάγους ἦν θυγατὴρ τοῦ Μήδων γενομένου βασιλέως (1.2.1).

⁶² V Ἐκλογῆς je Herodot upoštevan: ŠEVČENKO, Re-reading Constantine Porphyrogenitus, 180, op. 32.

⁶³ ŽV omenja tri sanje: 222.2–9, 222.9–19 in 225.17–21.

⁶⁴ V tretjih sanjah je Vasilijeva mati videla rastlino, ki je bila v tem primeru podobna cipresi. Tudi tu se pojavijo zlati poganjki, vendar pa ὑπὲρ κορυφῆς... Βασίλειος ἐκαθέζετο (225.17–21).

⁶⁵ Gl. CIZEK, From the Historical Thruth to the Literary Convention, 540. Še enih sanj v zvezi s Kirov, ki pa jih je zopet imel Astiages (Herodot 1.107), KV ne uporabi. S tem v zvezi gl. zelo natančno opažanje v MUELLER-GOLDINGEN, *Untersuchungen* 7, op. 30.

danja vredni poti navzgor (ŽV 223 ss.).⁶⁶ Od trenutka, ko se prvič pojavita, dajeta pričakovani vtis: v znamenitem pogovoru z dedom se pokaže Kirova zrelost (KV 1.3.4 ss.),⁶⁷ medtem ko Vasilij zbuja občudovanje, ko z veliko lahkoto premaga nekega Bolgara ἐπὶ ἀνδρεία σεμνυνόμενον σώματος (ŽV 229.14–15),⁶⁸ pa tudi ko mu uspe ukrotiti divjega konja Mihaela III (ŽV 229.1–231.21). Poudarjam, da se izjemne sposobnosti obeh razkrijejo med lovom, ko se prvič omenja tudi njuna svetla prihodnost: Kiaksares, ki Kiru ni posebej naklonjen, je prisiljen priznati ... σὺ γὰρ νῦν γε ἡμῶν ἔοικας βασιλεὺς εἶναι (KV 1.4.9), medtem ko v dveh odgovarjajočih prizorih v ŽV (231.22–232.11 in 233.1–20) tako cesar Vardas kot Teodora, mati Mihaela III in Vardasova sestra, ocenita, da bo konec Amorijske dinastije prišel z Vasilijem (232.10–11 in 233.15–20).⁶⁹ Da po drugi strani božanstvo na vsakem njenem koraku varuje tako Vasilija kot Kira, je pričakovano: božja znamenja so vseskozi pogosta, posebej pa je treba omeniti orla, ki se pojavi tako v ŽV (223.5–224.20, 226.7–227.17 idr., toda zl. 218.2–219.9) kot tudi v KV (1–6–1, 4–2–15 idr, zl. 2–1–1 in 2–4.19–20). Nasploh značilno je mesto iz KV (4.1.24), kjer se trdi, da Kir izhaja ἀπὸ θεῶν,⁷⁰ ki ga je treba postaviti v povezavo z odgovarjajočim mestom v ŽV, kjer se izrecno pravi, da je Vasilija ... θεία ψήφος σαφῶς ἦν ἐπὶ τὸ ἄρχειν καλέσσασα (242–17–18).

Vzgoja Kira predstavlja središčno os Ksenofontovega besedila. Atenski zgodovinar s posebno skrbnostjo razčlenjuje perzijski vzgojni sistem (KV 1–2–2–16), ki ga je sicer prvič omenjal že med opisom Kira Mlajšega v *Anabazi* (1.9) in v *Ojkonomiku* (4.18ss).⁷¹ Ksenofont daje veliko težo Kirovem izobraževanju, pri čemer marsikaj dolguje Platonu (prim. *Protagoras*, 325c–326e) – od tod tudi poudarek na kolektivnosti in na skoraj koinobiotičnem načinu življenja – ker predstavlja element, po katerem se kat' eksohen razlikuje od svojih sodobnikov.⁷² Ob dejstvu, da se bizantinski izobraževalni koncept

⁶⁶ Gl. pripombe, ki jih imata A. P. KAZHDAN-M. McCORMICK, *The Social World of the Byzantine Court*, v: *Byzantine Court Culture from 829 to 1204*, 167–197, zl. 193–194.

⁶⁷ Gl. obširno študijo GERA, *Xenophon's Cyropaedia*, 154ss. Prim. tudi NADON, *Xenophon's Prince*, 44.

⁶⁸ Gl. E. KISLINGER, *Der junge Basileios I. und die Bulgaren*, *JÖB* 30, 1981, 137–150.

⁶⁹ Gl. kaj piše Evelyne PATLAGEAN, *De la chasse et du souverain*, *DOP* 46, 1992, 257–263, zl. 257–258. Prim. tudi MARKOPOULOS, *Kaiser Basileios I. und Hippolytos*, passim.

⁷⁰ Prim. GERA, *Xenophon's Cyropaedia*, 275–276.

⁷¹ Gl. MOMIGLIANO, *Greek Biography*, 51–52. O tem, ali je Kir Mlajši bil ali ne zgled za Ksenofonta pri upodabljanju njegovega soimenjaka Kira Starejšega, prim. GERA, op. cit., 11, predvsem pa MUELLER-GOLDINGEN, *Untersuchungen*, 67, op. 15, kjer je navedena tudi bibliografija s tega področja. Prim. tudi DUE, *The Cyropaedia*, 187–208.

⁷² V zvezi s Kirovim izobraževanjem in perzijskim izobraževalnim sistemom kakor ga je analiziral Ksenofont, gl. zelo dobro napisano poglavje NADON-a, *Xenophon's Prince*, 29–60. Prav tako dobro besedilo je MUELLER-GOLDINGEN, *Untersuchungen*, 64–101 (z mnogimi pomembnimi pripombami). Prim. tudi TATUM, *Xenophon's Imperial Fiction*, 68ss. in PERNOT, *La rhétorique de l'éloge*, I, 161–163. Z drugega zornega kota

nahaja na nasprotnem polu glede na to, kar KV natančno razčlenjuje, se je ŽV moral ukvarjati z izobraževanjem vladarja vedoč, da mora neizobraženost ustanovitelja makedonske dinastije zoperstavljati splošno znani Kirovi vedoželjnosti (KV 1–2–1; 1.4.3 idr.). Problem je bil rešen postopno, najprej s povratkom v Vasilijevo otroško dobo in z njegovo predanostjo očetu (220.1–14), kjer je obilo sklicevanj na antiko,⁷³ in kasneje z natančnejšo opombo, da je Vasilij skrbel za svojo širšo omiko tako, da se je poglobljajal v spise o življenju in dosežkih znamenitih starejših cesarjev in vojskovodij, ali tako, da je obiskoval *μακαρίους ἀνδρας*, da bi z njimi razpravljajal in da bi dobil njihov blagoslov (314.3–315–10).⁷⁴ Nedvomno gre za poglavje, kjer je vpliv KV na ŽV manjši kot v drugih delih besedila.

Če vprašanja vzgoje niso med točkami, ki bi obe besedili tesno povezovala, pa nekaj povsem nasprotnega velja za vojaške spretnosti in dejavnosti v širšem smislu. Urjenje vojakov na primer, ki tako osebno in močno zaposluje Kira (KV 2.1.20–30, 6.1.27–29 idr.), prav tako zanima Vasilija (ŽV 265.12–16, 266.4–12, 281.4–13 idr.). Oba sta seveda izjemna vojaka, ki imata predano in izkušeno vojsko (KV 3.3.62 idr., ŽV 266.13 idr.), sta uspešna na bojišču (KV 3.3.62 idr., ŽV 266.13 idr.), pri obleganjih (Babilona: KV 7.5.1ss., Melitine: ŽV 269.1ss.), pa tudi pri podrejanju nasprotnikov brez uporabe vojaške sile (npr. Egipčanov: KV 7.1.41ss. ali Hrvatov in Srbov: ŽV 291.1ss.). Ideal vladarja–vojaka je do popolnosti uresničen tako v primeru Kira⁷⁵ kot Vasilija, čeprav je kaj takega trditi o slednjem povsem neutemeljeno, kot je med strokovnjaki splošno znano.⁷⁶

Tako v KV kot v VŽ je etična razsežnost protagonistov prevladujoči element pripovedi in je neločljivo povezan s spletom zgodovinskih dogodkov.⁷⁷

napisana, a izredno zanimiva je študija YUN LEE TOO, *Xenophon's Cyropaedia: disfiguring the pedagogical state*, v: Yun Lee Too – N. Livingstone (ur.), *Pedagogy and Power. Rhetorics of classical learning*, Cambridge 198, 282–302, zl. 288ss.

⁷³ Οὔτε μὲν ἀνθρώπου Χείρωνος ἐδεήθη ὡς Ἀχιλλεύς οὔτε Λυκούργου νομοθέτου καὶ Σόλωνος (ŽV 220.4–5). Za motiv gl. PSEUDO-MENANDER 371 (str. 82 RUSSELL-WILSON). Prim. tudi Pernotovo opombo, *La rhétorique de l'éloge*, I, 162 op. 181.

⁷⁴ Prim. ΑΓΑΠΗΤΟΣ, *Εἰκόνα*, 316, in tudi KAZHDAN – McCORMICK, *The Social World of the Byzantine Court*, 171.

⁷⁵ Za bogato bibliografijo v zvezi s Kirovimi vojaškimi sposobnostmi, pa tudi o posebnem interesu, ki ga je kazal za organizacijo perzijske vojske, gl. BREITENBACH, *Xenophon von Athen*, 1721ss. (zelo nazorno) in NADON, *Xenophons's Prince*, 61–108.

⁷⁶ Gl. A. KAZHDAN, *The Aristocracy and the Imperial Ideal*, v: M. Angold (ur.), *The Byzantine Aristocracy IX to XII Centuries*, (Oxford) 1984, 43–57, zl. 45, vendar z določenimi zmotnimi sklepi o ŽV. Da je bil že zelo zgodaj narejen poskus, da bi prikazali Vasilijeve vojaške sposobnosti, je možno sklepati po patriarhu Fotiju, ki ustanovitelja makedonske dinastije primerja s Konstantinom Velikim (PG 102, 584a), pa tudi z Leonom VI, ki mu je sledil (Vogt-Jausherr, *Oraison funèbre*, 56.16–23). Prim. MARKOPOULOS, *Laudatory Poem*, 231.211–216. O idealu »idealni vladar – idealni vojak« v obdobju makedonske dinastije prim. MARKOPOULOS, *Constantine the Great*, 161–165, 167–169.

⁷⁷ Gl. zgoraj str. 14, 15.

Oba sta budna vladarja (KV 3.3.8, ŽV 257.17) in politično delujeta z visoko zavestjo o pravičnosti,⁷⁸ enakosti pred zakonom, premišljenosti, človekoljubja, radodarnosti, velikodušnosti in pobožnosti.⁷⁹ S tem, da imata zgledne odnose s svojimi podložniki (KV 8.1.1, 8–2.9, 8.8.2 idr.⁸⁰ in ŽV 271.16, 277.5 idr.), in s tem, da v državnem aparatu zaposlujeta najbolj zaslužne in sposobne (KV 8.1.9ss, ŽV 259.12–18), oblikujeta skoraj brezhibno politično podobo idealnega vladarja.⁸¹

Opis smrti ustanovitelja makedonske dinastije neposredno povezuje KV z ŽV. Vasilij umira pravzaprav sam ἐκ διαρροίας παρακολουθησάση γαστρος, ἦν τὴν ἀρχὴν ὑπὸ τινος τῶν κατὰ θήραν παραπτώσεων ἔλαβεν (ŽV 352.1–2). Pred smrtjo je poskrbel za to, da je uredil probleme, ki bi mogli vznikniti v državi, določil je svojega naslednika in dal zadnje ukaze (ŽV 352.3–7). Kar se tiče Kira, je, ko je bil v globoki starosti, v spanju dobil naslednje sporočilo: συσκευάζου ὦ Κύρε· ἤδη γὰρ εἰς θεοὺς ἄπει (KV 8.7.2). Nato se je pripravil, kakor je bilo primerno, in potem ko je ἐκάλεσε... καὶ τοὺς φίλους καὶ τὰς Περσῶν ἀρχάς (8.7.5), je na svoje sinove in naslednike naslovil znameniti govor – ki je prej besedilo Ksenofontove politične zapuščine kot govor Perzijskega kralja – v katerem jim je dal zadnja navodila o tem, kako bi bilo treba vladati deželi (8.7.6–28).⁸² Vendar je gotovo, da so na tej točki v primeru obeh vladarjev zgodovinska dejstva povsem drugačna: Vasilij je bil smrtno ranjen na lovu poleti 886, ko ga je velik jelen udaril z rogovi in τῶν γὰρ ἐξοχῶν τῶν κεράτων ὑπὸ τοῦ ζωστῆρος τούτου ὑπεισελθόντων, ἀνάρπηστον τοῦτον... ἔφερεν (Življenjepis Evtimija 3.16–17 [Karlin-Hayter]): čez nekaj dni je cesar umrl.⁸³ Kar se tiče Kira, sta Herodot (1.214) pa tudi Ktesias (Fotij, *Biblioteka* 72, 36b36–37a25 = *FGrHist* 688 F

⁷⁸ Ajlij Aristid bo veliko kasneje Kira imenoval učitelj pravičnosti (*Ἀπελλά γενεθλιακός* 21 (str. 209 KEIL). Gl. Angeliki E. LAIOU *Law, Justice, and the Byzantine Historians: Ninth to Twelfth Centuries*, v Angeliki E. LAIOU – D. SIMON (ur.), *Law and Society in Byzantium: Ninth-Twelfth Centuries*, Washington D. C. 1994, 151–185, zl. 154–155, 170–172, kjer se poudarja, da je podoba pravičnega Vasilija v kasnejših časih delovala kot pravilo pravičnosti (171). Prim. Id. Κοινωνική δικαιοσύνη: τὸ συναλλάττεσθαι καὶ τὸ εὐήμερεῖν στὸ Βυζάντιο, *Πρακτικά της Ακαδημίας Αθηνών* 74, 1999, 102–130, zl. 106.

⁷⁹ Značilna so odgovarjajoča mesta v KV (1–5–6, 3.3.57–5, 7–5–5, 8–1–26–32) in tudi v ŽV (258.2–259.11, 259.12–261.19, 334.19–335.6 idr.). O simbolizmu, ki ga vsebuje Vasilijeva ustanovitev Nove Cerkve, gl. zlasti pronicljivo analizo DAGRON-a, *Empereur et prêtre*, 214–225.

⁸⁰ Za druge omembe gl. VASILAROS, *Ὁσπερ ἡγεμῶν ἐν μελίτταις*, 17, op. 17.

⁸¹ NADON (*Xenophon's Prince*, 180) zelo pravilno opazuje način, na katerega Ksenofont preko Kira skicira portret idealnega vladarja. V tem pogledu koristen je članek J. J. FARBER, *The Cyropaedia and Hellenistic Kingship*, *American Journal of Philology* 100, 1979, 497–5–4.

⁸² Gl. GERA, *Xenophon's Cyropaedia*, 119ss., 130 in MUELLER-GOLDINGEN, *Untersuchungen*, 251ss.

⁸³ O tem gl. MARKOPOULOS, *Kaiser Basileios I. und Hippolytos*, 81–84 in *passim*.

9.7–8) kategorična: kralj Perzijecv je bil ubit na bojnem polju.⁸⁴ Mislim, da ni dvoma, da so tako Ksenofont, ki je dobro poznal Herodota in Ktesijo,⁸⁵ kot avtorji ŽV vedeli za dejanske dogodke. Atenski zgodovinar, za katerega se zdi, da se je glede opisa zadnjih Kirovih trenutkov opiral predvsem na Ktesijo,⁸⁶ je daleč stran od vojnega konflikta želel smrti junaka dati neko bolj sokratsko razsežnost.⁸⁷ ŽV je prevzel zgodovinsko potvorbo atenskega zgodovinarja in posebej poudaril umirjenost zadnjih trenutkov bizantinskega cesarja.

Še zadnja opomba v zvezi s temo, ki nas zaposluje. (Problematični) epilog KV⁸⁸ in epilog ŽV vsebujeta dve graji: Ksenofontovo delo usmeri svojo kritiko proti Kirovim potomcem (KV 8.8), medtem ko gre v ŽV za znamenito grajo Mihaela III (242.11–254–15). Mehkužnost, razbrzdanost, zapravljanje javnega denarja in zanemarjanje vojske so samo nekatere izmed mnogih stičnih točk, ki povezujejo obe besedili. Naj postavim delovno hipotezo, da so avtorji ŽV pri pisanju graje Mihaela III izhajali iz epiloga KV?

Če povzamem, bi rekel, da zbirateljska vnema, vestnost in vneto hlastanje za podrobnostmi, ki so značilne za prikazovanje podobe cesarja Vasilija I v ŽV, pričajo o uporabi in branju Ksenofontovega dela. Podobnosti so zanimive in segajo daleč preko vsakič znova spornih jezikovnih vzporednic ter se dotikajo skoraj izključno strukturalnih lastnosti in romanesknihih motivov. Nekaj let kasneje Ksenofonta niso več predelovali, temveč ga parafrazirali, če ne celo prepisovali takorekoč kot model.⁸⁹ Časi so se spremenili.

Prevedla Jerneja Kavčič

***Cyropaedia* and the “Life of Basil” – A Possible Connection**

Summary

The “Life of Basil”, the fifth and certainly most famous among the six books of the so-called *Theophanes Continuatus*, is widely regarded as a landmark in Byzantine historiography. Despite previous contributions by Alexander, Jenkins, Shevchenko, Agapitos and other scholars, no conside-

⁸⁴ Gl. GERA, *Xenophon's Cyropaedia*, 115 in op. 287 in MUELLER-GOLDINGEN, *Untersuchungen*, 250.

⁸⁵ Gl. zg. str. 12 in op. 36; GERA, *Xenophon's Cyropaedia*, 99–100, 117–118 idr. in MUELLER-GOLDINGEN, *Untersuchungen*, 3.

⁸⁶ GERA, *Xenophon's Cyropaedia*, 117.

⁸⁷ GERA, *Xenophon's Cyropaedia*, 129–131 in NADON, *Xenophon's Prince*, 146. Drugačno stališče ima MUELLER-GOLDINGEN, *Untersuchungen*, 250.

⁸⁸ Zelo dobra študija epiloga KV v: DUE, *The Cyropaedia*, 16–22, kjer se šteje za avtentičen del besedila. Njen nazor delijo GERA, *Xenophon's Cyropaedia*, 299–300, MUELLER-GOLDINGEN, *Untersuchungen*, 262–271 in NADON, *Xenophon's Prince*, 139–146.

⁸⁹ Gl. Agni VASILIKOPOULOU-IOANNIDOU, ‘*H ἀναγέννησις τῶν γραμμάτων κατὰ τὸν IB' αἰῶνα εἰς τὸ Βυζάντιον καὶ ὁ Ὀμηρος*, Αθήνα 1971–1972, 84.

rable progress has been made concerning the sources and motives for the “Life”. This paper focuses on Xenophon’s *Cyropaedia*, a very well known work in the Byzantine world.

Naslov:

Athanasios Markopoulos

Alkmanos 15

GR-11528 Atene

e-mail: markopou@phil.uoa.gr